

A szuverenitás a XXI. században: eszmék, realitások és illúziók

BEVEZETŐ

Hunyady György

az MTA rendes tagja, osztályelnök, professor emeritus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
hunyadi.gyorgy@ppk.elte.hu

Simai Mihály

az MTA rendes tagja, kutató professor emeritus,
egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
mihaly.simai@uni-corvinus.hu

A szuverenitás problémaköre immár évszázadok óta foglalkoztatja az önmagára reflektáló társadalmat – nemcsak itthon, de – világviszonylatban. Gondolatisága egy vetületben leképezi és formálja a világ történeti léptékben alakuló rendjét, fogalma kapaszkodót kínál rendező elvek megfogalmazásához, eszméjében történeti mozgató- és fékezőerők jelentkeznek, hivatkozási alapul szolgál a politika szereplői számára egymással és a néptömegekkel folytatott sokszólamú diskurzusukban. Mindebből következően a szuverenitás problémája sokágú, sokértelmű, változó is, megragadásához a társadalomtudományok összefogására van szükség. A társadalomtudományokban a szuverenitás különböző összefüggései „örökzöld” témák. Ugyanakkor a fókuszba állított fogalom és átültetése a gyakorlatba a XXI. század politikai forgatagában is folytatja útját, és ennek megfelelően a társadalomtudományok külön-külön és együtt egyre differenciáltabban és árnyaltabban mélyülnek el tanulmányozásában.

Az Akadémia Gazdasági és Jogtudományok Osztálya és Filozófiai és Történettudományok Osztálya 2012 novemberében arra vállalkozott, hogy a különböző diszciplínák nézőpontját megjelenítő és szembesítő tudományos konferenciát tart a szuverenitás tárgyköréről. A konferencia előadói igyekeztek azokat a kérdéseket kiemelni, és azokra választ keresni, amelyek századunk első évtizedeiben különösen fontosak, és amelyek a szakmai viták homlokterében állnak. Nem tévesztették szem elől azt a fontos fejleményt, hogy a globalizálódó világban sem a technikai fejlődés következményei, a gazdasági, környezeti és kulturális változások, sem pedig a válságok nem torpannak meg a szuverén nemzeti határok előtt. Bolygónkon minden bizonnyal soha sem volt ilyen mértékű a nemzetközi kapcsolatok fontossága, az államok egymásra utaltsága és kölcsönös függősége, mint a XXI. században. Ennek sajátos kontrasztja az, hogy a földgolyó szárazföldi területeit (alig néhány kivétellel) 193, az

ENSZ alapokmánya szerint szuverénnek és egyenlőnek minősített kis-, közép- és nagy állam „uralja”, melyek száma várhatóan tovább is nő. Ennek látványos megnyilvánulása, hogy soha nem volt ilyen kiterjedt az államhatárok hossza, melyek mögött különböző társadalmak, hatalmi érdekek, gazdasági és politikai célok formálják viszonyukat egymáshoz és a világrendhez. Tény az is, hogy a világon létező több mint ötezer etnikai csoport közül legalább további néhány száz törekszik valamilyen mértékben önálló államának megteremtésére.

A konferencia áttekintést adott a téma történelmi háttéréről, magyar és nemzetközi vonatkozásairól. A konferencián kulcskérdésként fogalmazódott meg a nemzetközi rendszer fő szereplőinek – az államoknak, az egyházaknak, a társadalmi mozgalmaknak, a transznacionális társaságoknak, a különböző közösségeknek és az egyéneknek a viszonya a szuverenitáshoz. Az előadások kitértek olyan élő vitakérdésekre, mint a nemzeti identitás, nemzetközi integráció és az állam viszonya. Merre tart az állam: fennmaradhatnak-e a hagyományos állami funkciók, illetve, hogy mennyiben jogosult és képes ezeket az EU átvállalni a saját keretei között? Mennyire képesek megvédeni a nemzetközivé emelkedett emberi jogok az egyéneket az állami szuverenitásra hivatkozó autokraták kényétőlkedvétől vagy a kisebbségeket a szuverenitást kisajátító többségi államtól? Eszmetörténeti szempontból kitüntetett jelentősége volt és van az egyház világi szerepvállalásának. Politika- és jogtörténeti szempontból megkerülhetetlen a modern állam önállóságának mi-
benléte és hatóköre. A nyelvek egyenlőtlen helyzete és túlélési esélye szorosan összefügg a politikai viszonyokkal, a politikai szabadság szerves része a nyelvhasználat szabadsága. Az

állam és polgára közötti viszony mindkét fél oldaláról, jogelvi magaslatról és pszichológiai mélységben egyaránt tanulmányozandó. A lokális politikai tradíció éppúgy hozzátartozik a kulcsfogalom hazai értelmezéséhez, mint az utolsó száz év átfogó szuverenitástörténete, amelyet az állam alaptörvénye is érint.

Bayer József akadémikus a szuverenitás elmélettörténetének lényeges fejezeteit feltárva világítja meg a XXI. század jelenlegi szakaszában folyó viták főbb kérdéseit és a különböző megközelítések háttérét, egyebek között azt, hogy a politikaelméletben a szuverenitás kezdettől fogva a főhatalmat vagy legfőbb hatalmat jelentette, amelynek joga a döntés egy politikai közösség belső viszonyairól és külső kapcsolatairól. Ez az alapjelentés megelőzte a szó használatát, amely csak az újlatin nyelvekben honosodott meg. Véggö-
vetkeztetése az, hogy sem a szuverenitás tartalma, sem gyakorlásának módja nem maradhat változatlan.

Erdő Péter akadémikus a történelmi és elméleti háttér áttekintése után abból indul ki, hogy jóval a szuverenitás fogalmának megjelenése előtt létezett egyfajta szoros kapcsolat a vallások és az egyes népi közösségek között. Részletesen foglalkozik a Római Katolikus egyház történelmi szerepével, az egyház szuverenitásával és viszonyával az államhoz, illetve az államokhoz. Elemzi annak jelentőségét, hogy a kinyilatkoztatásra épülő vallások, így az iszlám, a zsidóság és a kereszténység közül ez utóbbi ismerte el és ismerte fel azt, hogy az evilági államéletnek önálló szférája van. Megállapítja, hogy a teológia és a katolikus egyházjog teljességgel elismeri az állam közhatalmi értelemben vett külső és belső szuverenitását.

Csáki György professzor előadása a globalizáció gazdasági hatásainak fényében vizsgál-

ja a szuverenitás problematikáját. Megállapítja, hogy a globalizáció a nemzetközi munkamegosztás, a világgazdaság szerves fejlődésének eredménye, a modern piacgazdaság – a mai kapitalizmus – működésének, a nemzetközi gazdasági integrálódás mai legfejlettebb fokának a kifejeződése s ennyiben adottság a világgazdaság minden szereplője számára. Részletesen elemzi a folyamat hatását a szuverenitás érvényesíthetőségére.

Lamm Vanda akadémikus azoknak a folyamatoknak a fontosságát és következményeit elemzi, amelyek a XX. század második felében az emberi jogok „nemzetközivé válása” nyomán végbementek, azt követően, hogy az ENSZ Alapokmánya és az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az emberi jogok tiszteletben tartásának tételét beemelte a nemzetközi jogba és a nemzetközi politika részévé tette. Az államoktól számonkérhetővé vált az emberi jogok betartása. Részletesen elemzi az ezt követő változásokat, a jogi és politikai konzekvenciákat.

Halmi Péter professzor előadása az európai integráció szerepével és jelentőségével foglalkozik a szuverenitásfelfogást tekintve, annak sajátos érvényesülésével és érvényesíthetőségével kapcsolatban. Megállapítja, hogy az európai egyesülés folyamatában is fennmaradt a nemzeti államok területiális szuverenitása, és ez vonta maga után a mindaddig példa nélküli *közöségi módszer*, illetve a *közöségi modell* igényét. Részletesen vizsgálja annak következményeit, hogy a szuverenitás meghatározott, szigorúan körülhatárolt részét az érintett államok önértékén alapuló módon, önálló döntéseik révén átadták az Uniónak.

Ormos Mária akadémikus ráirányítja a figyelmet a földrajzi elhelyezkedés és az állami szuverenitás összefüggésére, ami nagyban hozzájárult, hogy a legendás ezeréves magyar

államiság folytonossága a mohácsi történelmi vereség után csak részlegesen és időszakosan tért vissza. A magyar szuverenitás korlátozott volt még a dualizmus korában is, majd az első világháborút követő béke hozta függő helyzetbe az országot. Ebből a 30-as évek fordulóján emelkedett ki, de fokozódó kötődése a Harmadik Birodalomhoz az újabb vesztes háborúból való kilábalást is megakadályozta. A szovjet megszállást követően a formailag szuverén magyar állam a Rákosi-korszakban szűk kalitkát jelentett, a Kádár-korszakban táguló mozgásteret, de valós szabadságot nem. Ennek pillanata a rendszerváltással jött csak el, de a belső feltételek által behatárolt gazdasági teljesítménye mindmáig megfosztotta a szuverenitás felszabadult élményétől.

Völgyesi Orsolya, az MTA BTK főmunkatársa az 1832-es reformországgyűlés megyei előterjesztéseinek finom történelmi analízisével mutatja ki, hogy milyen változó súlyt és értelmet kapott az ország önállóságának gondolata az uralkodóházzal ekkor már negyven éve készülődő diskurzusban. A birodalom részét képező országnak a kereskedelmi vámok tekintetében hátrányosan megkülönböztetett helyzete különösen érzékeny kérdéskörnek bizonyult, amikor a magyar rendek a többi örökös tartományhoz képest szuverén státust igényeltek hazánknak, és keresték ennek kölcsönösen elfogadható közjogi formáit.

Hunyady György akadémikus széles ívű összefüggést keres az állam és polgárainak személyes szuverenitása között. A népfelügy elvét és az emberi jogokat érvényesítő demokrácia hivatott kapcsolatát teremteni e kettő között. A szuverén személyiséget pszichológiai szempontból mindenekelőtt a feltételek, a tettek és eredmények jól motivált és tudatos szintre emelt kontrollja jellemzi, aminek a kiszolgáltatottság megélt és eltűrt helyzete

képezi az ellenpontját. A világ kétséges tendenciái közül is kirívó a hazai népesség rendszerváltás utáni – sőt 2011-12 során felcsapó – rossz társadalmi közérzete, a kontrasztelekció észlelése, a rendszerkritika és az optimizmus hanyatlása. Ugyanakkor meglehet, hogy kiutat jelez az empirikus tudatvizsgálatokban megragadható hit a demokráciában.

Balázs Géza professzor a nyelvek óriási változatosságát és ennek szűkülését, feltartóztatathatatlanságát és esélyegyenlőtlenességét vizsgálja a gazdasági globalizáció, a sűrű szövésű nemzetközi kapcsolatháló és függési rendszer, a szuverén nemzetállamok és kulturális kisebbségeik számának egyidejű szaporodása korában. A tudatos nyelvpolitika fontossága mellett érvel, amely a kulturális és nyelvi színvonalcsökkenés általános trendjével is dacolhat. A magyar kultúra és identitás az államhatárokon innen és túl hagyományosan nyelvközpontú, és nyelvünk továbbélésének nem kevés munkával elért értékes pozí-

ciója, hogy egyike azon néhány tucat nyelvnek, amelyen minden kifejezhető.

Simai Mihály akadémikus záró előadása a szuverenitás problematikáját a XXI. század nemzetközi rendszerében végbemenő globális hatalmi, politikai, gazdasági és társadalmi változások és az átalakuló érdekvizonyok fényében vizsgálja. Megállapítja, hogy az államok a versengés világában még nem hajlandók lemondani olyan jogi kincsükről, mint a szuverenitás. Ennek reálértékét ugyan sok tényező csökkenti, de az kétségtelen, hogy politikai rendszerük működésében továbbra is fontos maradt a nemzethez, a területéhez, a határokhoz és a különböző szimbólumokhoz kötődő és a kizárólagosságra igényt tartó „tulajdonosi jog”.

Kulcsszavak: *állami szuverenitás, globalizáció, európai integráció, az emberi jogok, a személyes szuverenitás, a magyar állam szuverenitása, a szuverén egyház*

